

CZU: 008:316.42

INTENSIFICAREA DIVERSITĂȚII: IMPACTUL MONDIALIZĂRII ASUPRA REVENDICĂRII SOCIAL-POLITICE A IDENTITĂȚII

Dumitru DODUL

Universitatea de Stat din Moldova

Cercetarea reflectă aspecte definitorii ale proceselor civilizatorii contemporane și dimensiuni esențiale ale globalizării, prin recursul la constatarea realităților lumii globale și confruntarea teoriilor existente în domeniu. Scopul este de a radiografa, explica și evalua perspectivele evoluției societății și problemele cu care aceasta se confruntă, de a contura model/modele funcțional/funcționale de existență umană, pentru a facilita înțelegerea fenomenelor sociale și orientarea acțiunilor în jurul unor proiecte comune, urmărindu-se găsirea unor soluții pentru medierea situațiilor create vis-à-vis de redefinirea identității, uniformizării culturale și a dialogului dintre civilizații.

Cuvinte-cheie: cultură, civilizație, identitate, globalizare, timp axial.

INTENSIFICATION OF DIVERSITY: THE IMPACT OF MONDIALIZATION ON THE SOCIO-POLITICAL REVENDICATION OF IDENTITY

The research reflects the defining aspects of the contemporary civilization processes and the essential dimensions of globalization by the recourse to finding the realities of the global world, and the confrontation of existing theories in the epistemic field, with the aim of radiographing, explaining and evaluating the perspectives of the evolution of society and the problems that it faces, to outline functional models / models of human existence, to facilitate the understanding of social phenomena and the orientation of actions around common projects in order to find solutions for mediating the situations created in relation to redefinition of identity, cultural uniformity and dialogue between civilizations.

Keywords: culture, civilization, identity, globalization, axial time.

Satul global, despre care vorbea Marshall McLuhan, a generat apariția unui nou tip de om – *homo globalis* similar cu *homo soveticus*, cu identitate transmisibilă. Tehnologia cunoaște un avânt fără precedent, iar dinamica nemaîntâlnită cu care se desfășoară evenimentele indică incapacitatea instituțiilor și lipsa de control asupra proceselor contemporaneității.

Lumea de azi este instabilă, alimentată de extremismul ideologic, răspândirea terorismului și a armelor de distrugere în masă amenințând cu haosul. Astăzi amenințările sunt abstracte și difuze, spre deosebire de trecutul recent. Sunt provocări pe care omenirea nu le-a mai cunoscut și, în cazul în care nu vom riposta de acord comun, pot duce la o anarhie.

La nivel regional se reliefează fenomenul teritoriilor neguverdate. Drept exemplu este Libia post- Qaddafi, care prezintă un pericol imens atât pentru populația locală și statele din regiune, cât și pentru Comunitatea Europeană. În situația creată, un teritoriu neguvernate are un impact constant asupra ordinii globale. Asistăm, după cum invocă Henry Kissinger, la ceea ce poate părea un paradox pentru lumea globală, și anume: la constituirea unei noi ordini „cu adevărat mondiale” [1]. În acest sens constatăm semnale deja existente. Un exemplu recent, care a trezit mai multe întrebări, dar și nedumeriri atât în mass media, cât și în mediile academice, este următoarea solicitare a miliardarului chinez Ronnie Chi – Chung Chan în cadrul Forului Economic Estic din 6-7 septembrie 2017, desfășurat la Vladivostok, către președintele rus: „Nu ar trebui să redenumiți Orientul Îndepărtat Rus? Bineînțeles, această decizie trebuie făcută de Dvs” [2]. El a remarcat că comerțul transpacific este mult mai mare decât volumul transatlantic; în plus, această parte a lumii oferă o creștere economică mondială cu 50%. „Dacă aveți o navă, trebuie s-o numiți în mod corespunzător”, a adăugat miliardarul chinez, constatând că Europa este o piață de doar 500 – 600 milioane de locuitori, pe când Asia este o piață de cel puțin 3 miliarde de locuitori.

Alături de remarcabilul fenomen chinez, menționăm indicii care denotă regrupări în blocul asiatic din zona ASEAN, ceea ce presupune apariția unui ansamblu regional mai vast, care se va constitui în jurul Chinei, Japoniei și Coreii, eventual/posibil reunificate. Aceste tendințe se confirmă prin manifestarea acestui bloc asiatic ca o replică la cel american și la cel european. Celebra expresie „The West and the Rest”, care demonstrează

„misiunea civilizatoare” a Occidentului, presupune reducerea la o unitate a tuturor popoarelor și culturilor lumii (idee susținută de superioritatea tehnică, militară și financiară) și alimentează respectivele pretenții ale unui raport centru – periferie, nu mai este atât de relevantă.

Cunoaștem, stăpânim și utilizăm din ce în ce mai mult o porțiune foarte limitată a universului și a umanității noastre. Tot restul imens din registrul realului rămâne doar bănuț sau, pur și simplu, ignorat, fie cu suficiență, fie din neglijență. Lumea este într-o continua schimbare, iar transformările recente le putem compara și cu o schimbare a „Axei”.

Ideea „timpului axial”, lansată de filosoful german K.Jaspers, relevă o caracteristică a marilor culturi antice din secolul al V-lea î.Hr. Prin această noțiune este descrisă epoca în care idei și credințe valorificate în diferite spații devin bază pentru dezvoltarea în continuare a omului modern și pe care gânditorul german o numește „Axa” istoriei lumii. Astfel, Jaspers introduce noțiunea de „timp axial”, în raport cu cercetarea axei istoriei mondiale, care poate fi descoperită doar empiric, ca un fenomen semnificativ pentru toți [3, p.32]. Timpul axial marchează dispariția marilor culturi ale antichității care au existat de mii de ani. El le absoarbe și le dizolvă înainte ca acestea să moară, indiferent dacă cultura, poporul sunt purtătorii noului. Tot ce exista înaintea timpului axial, marile culturi: babiloniană, egipteană, hindusă sau sonică, considerate latente care dormitează, vor exista în timpul axial prin acele creații care au fost percepute ca un nou început [4, p.37]. Valorificând ideea unității și diversității proceselor istorice, Jaspers susține că omul tinde către o unitate cu semenii săi, fără de care nu este posibilă o înțelegere și o conviețuire în comun. Unitatea omenirii constă în faptul că este posibilă existența concepțiilor religioase comune, a formelor comune de existență și cunoaștere, însă unitatea nicidecum nu contestă diversitatea. Unitatea istoriei, în concepția lui K.Jaspers, se afirmă în timp și în spațiu. Astfel, în timp și în spațiu decurgeau procese care au dus spre unitate în istorie. Autorul susține că unitatea istoriei universale nu va fi nicicând încheiată, pentru că, sfârșindu-se, ar duce spre sfârșitul istoriei însăși. În concepția filosofului german, oamenii trăiesc peste tot, înglobând diverse spații și culturi, religii și filosofii, însă, păstrându-le, oamenii totdeauna tind spre unitate. Istoria, consideră K.Jaspers, nu trebuie privită ca o multitudine de fapte și evenimente haotice, care evoluează separat. Mersul istoriei este însoțit de creșterea relațiilor dintre diferite triburi, care formează popoare, grupuri de popoare, țări și continente. Istoria cunoaște imperii care au ocupat spații imense și au unit numeroase popoare. Destrămându-se, au lăsat ruine din care, la rândul lor, se ridicau noi imperii. Totodată, filosoful german subliniază, în manieră hegeliană, despre începutul unei noi istorii a popoarelor romano-germane, după divizarea Europei în cea de Vest și de Est. Anume atunci apar primele manifestări ale dominației științei și tehnicii care astăzi au devenit factori principali în universalizarea istoriei.

Nu susținem o perspectivă imperială, doar constatăm că centrul economic al umanității se transferă înspre Asia, acolo fiind cele mai rapide transformări, atât la nivel tehnologic și economic, cât și cultural, acolo sunt cele mai populate state ale lumii, plus cea mai puternică economie – China. Asistăm nu doar la explozia unui model economic foarte avansat, dar și la constituirea unei mentalități noi și a unui nou imaginar, deci constatăm proliferarea unui model social original și performant.

În cea mai mare parte a istoriei, inclusiv în secolul al XX-lea, lumea era guvernată de ordini regionale. Astăzi părți diferite ale lumii pot interacționa între ele, indiferent de distanța care le desparte, este un dat care condiționează o ordine pentru „toți”. Este dificilă acceptarea unor reguli universal valabile. Există cunoscuți actori pe scena mondială Occidentul (SUA, UE, Regatul Unit – post brexit), dar nici pe departe nu poate fi ignorată poziția Chinei, cea a Lumii Islamice, a Indiei sau a Rusiei; regulile după care se conduc aceste entități nu sunt totdeauna compatibile. Dacă valorificăm paradigma kissingeriană a ordinii mondiale, va apărea nemijlocit ideea unui centru, dar și întrebarea: unde vor duce toate drumurile? Spre Roma? Spre ...?

Astfel, căutarea unei ordini mondiale în contemporaneitate necesită o strategie coerentă, care să stabilească o ordine în interiorul diferitelor regiuni și să facă aceste ordini să relaționeze între ele. În același timp, triumful unei mișcări radicale poate aduce ordine într-o regiune și instabilitate în toate celelalte. Dominația militară dintr-o singură țară, chiar și atunci când aduce aparența unei ordini, poate produce o criză în tot restul lumii. O ordine mondială, în care statele să-și afirme demnitatea și guvernanta participativă și să colaboreze la nivel internațional după reguli prestabilite, trebuie să fie speranța și sursa noastră de inspirație, dar progresul spre acest scop trebuie susținut permanent [5].

O altă fațetă a civilizației contemporane este dezvoltarea fără precedent a tehnologiilor informaționale, care poziționează piața muncii în fața unor schimbări majore pentru care oamenii și guvernele încă nu sunt

pregătiți. Devenirea noastră intelectuală se produce mult mai lent decât schimbările din jurul nostru, iar prizonieratul soft în care suntem prinși scapă ochiului comun. În următorii ani o mare parte a locurilor de muncă vor dispărea, fiind înlocuite de programe software. Substituirea prin programe software, indiferent că e vorba de șoferi, ospătari sau asistente etc., se întâmplă în acest moment. Tehnologiile, în timp, vor micșora cererea locurilor de muncă, îndeosebi pentru oamenii care nu vor fi instruiți; cererea de locuri de muncă pentru un număr mare de meserii va fi substanțial redusă. Sunt foarte puțini dintre acei care înțeleg aceste procese. În acest sens, filosoful canadian Marshall McLuhan, în anii 60 ai secolului XX, remarcă în lucrarea *Galaxia Gutenberg: omul și era tiparului* că lectura este o ocupație prin excelență individualistă – citim în izolare, concentrându-ne în fiecare moment asupra unei singure idei, pe când era electronică este o revenire la un nou tribalism, la o recolectivizare a spațiului privat. Aceleași emisiuni televizate și radiofonice, aceleași șlagăre muzicale și programe de știri sunt receptate concomitent de milioane de oameni, formând astfel satul global [6]. Trăim după un scenariu scris în secolul trecut, atunci când Occidentul intra în era postindustrială, etapă caracterizată de transformări profunde în special în industrie – „gurile albe” din sfera serviciilor au substituit „gurile albastre” din sfera producției. Astfel, tehnologiile treptat exclud omul din ecuația producției, există o paletă vastă de specialități care urmează să fie preluate complet de programele computerizate, printre acestea sunt și contabilii, muncitorii din magazine etc. Societatea contemporană se află într-o etapă importantă de tranziție către o nouă etapă a erei informaționale. Apare necesitatea noilor abordări conceptuale care vor explica tendințele schimbărilor sociale; conceptele de nouă economie și societate informațională sunt determinate de imperativul de a clarifica schimbările ce au loc în societatea contemporană sub impactul tehnologiilor informaționale și al globalizării. Analiza fenomenelor care prin amploare, ritm și imprevizibilitate au depășit parametrii specifici paradigmatelor schimbării, evaluarea multiplelor și complexelor lor consecințe a fost cu atât mai dificilă, cu cât tot ceea ce se știa cu privire la schimbare a trebuit revizuit, completat și adaptat sub acțiunea cercetărilor și studiilor care s-au grupat într-o „teorie a tranziției” (Philippe C. Schmitter, Juan J. Linz, Samuel F. Huntington). Potrivit acestui demers, transformările care privesc schimbarea nu sunt limitate doar la nivelul minor al simplelor „procese de ruptură, dar au o influență considerabilă asupra raporturilor sociale” [7].

Un alt actor, care face față cu greu proceselor globale ce penetrează tot mai insistent hotarele, este statul ca entitate. Premisa de la care pornim este că această instituție – modelul statelor europene, este un construct al modernității (al Epocii Moderne). În acest sens, modernitatea poate fi descrisă succint cu ajutorul a două perspective ce s-au constituit drept rezultat al procesului de secularizare, și anume: societatea capitalistă și statul – națiune, care (statul – națiune), în contextul globalizării, nu mai face față amenințărilor asupra diferitelor dimensiuni ale identității. În procesul formării națiunii moderne, principalul element generalizator al acesteia era conștiința națională, care venea să înlocuiască solidaritatea etnică a oamenilor de origine comună. În majoritatea țărilor europene conștiința națională s-a format în urma centralizării acestora și creării unei piețe și teritoriu național unice, precum și a unei limbi naționale unice. O mare importanță în realizarea unui grad înalt de omogenizare interioară a societății în cadrul statului național l-au avut revoluțiile moderne de la mijlocul secolului al XIX-lea. Ele au consolidat poporul în lupta pentru cauza progresului, bunăstării și libertății și au fundamentat conștiința lui colectivă. Revoluțiile burgheze au desăvârșit sau au creat condiții pentru înfăptuirea procesului de constituire a națiunilor moderne cu o comunitate a vieții economice și conștiință unică națională. În acest sens, evidențiem importanța filosofiei Timpurilor Noi, în general a filosofiei Epocii Moderne, pentru constituirea doctrinelor politice care au stat la baza statului european modern.

Astfel, Thomas Hobbes propunea o viziune politică inedită, centrată pe reprezentare individuală și pe recunoașterea prin analogie a potențialului celuilalt individ. Doar cu condiția înțelegerii adecvate a celuilalt, care constituie câmpul experienței individului, sistemul etico-politic se poate dezvolta în spațiul unei comunități juridice. Or, comunitatea juridică, la rândul său, nu poate exista decât cu condiția întemeierii statului pe baza unui contract social. Toate acestea sunt pe fondalul unei lumi industriale, dominate de determinismul mecanicist. Principalul artizan al acestei lumi mecanicizate este „inginerul”, care poate construi un corp politic a cărui bună funcționare să fie articulată de suma drepturilor și a obligațiilor suveranului care îl conduce și de drepturile și obligațiile supușilor, care compun acest gigant mecanism, care poate garanta pacea și bunăstarea. Pentru Hobbes, „formarea unei uniuni constă în faptul că fiecare om se obligă, față de unul și același om sau față de unul și același consiliu, să facă acele acțiuni pe care respectivul om sau consiliu i le cere să le facă și să nu facă acele acțiuni pe care acesta sau consiliul i le interzice sau îi ordonă să nu le îndeplinească” [8.p162].

Filosoful englez considera că această uniune astfel instituită este ceea ce oamenii numesc azi corp politic sau „societate civilă”; iar grecii o numeau polis, adică cetate, definită ca o mulțime de oameni uniți într-o singură persoană printr-o putere comună, pentru pacea, apărarea și avantajul tuturor [9. p.163]. Totodată, „statul lui Hobbes”, prin comparație cu „acel al lui Locke” dicta evoluția societății. Pentru Locke însă, statul este însărcinat cu un mandat și „poate fi tras la răspundere” dacă neglijează dorințele majorității; important este că, în ambele cazuri, statul intervine în reglementarea problemelor de ordin intern și extern. În contrast, era globalizării aduce cu sine un „Leviathan supranațional”, care intervine în toate problemele statelor naționale prin intermediul „experților din domeniu”. Astfel, se conturează un antagonism tot mai evident între statele naționale și concernele cu vocație globală/supranațională. Aceste procese ne pun, firesc, în fața unor întrebări de genul: Mai avem nevoie de stat? De ce fel de „stat” avem nevoie? Avem nevoie de un stat care să garanteze drepturi și libertăți individului și protecție atât pe plan intern, cât și extern? Cetățeanul se va putea singur proteja în cazul în care este amenințat¹? Ce fel de „stat” poate răspunde concomitent unei diversități atât de mari de viziuni și de interese fără a deveni o formă lipsită de conținut? Cei care formulează răspunsuri la unele dintre aceste întrebări iau în calcul doar dimensiunile economică, legislativă administrativă ale funcțiilor statului sau le subordonează acestora pe toate celelalte, ceea ce este o eroare plină de consecințe importante și, adesea, penalizatoare pentru indivizi și națiuni.

Problema garanției drepturilor și libertăților individului și a protecției pe plan intern și extern nu este una recentă. Niccolo Machiavelli în lucrarea *Arta războiului* constata următoarele: „În ce privește teama de a vedea cum o astfel de instituție, miliția², ar oferi unui individ mijloacele de a răsturna libertatea, răspund că armele oferite de lege și de constituție cetățenilor sau supușilor nu au generat niciodată pericole, ci adesea le-au prevenit; că republicile se mențin mult mai mult atunci când dispun de arme, decât când sunt dezarmate. Roma a trăit liberă patru sute de ani și era înarmată; Sparta – opt sute de ani. Alte republici, lipsite de acest ajutor, nu au putut să-și păstreze libertatea mai mult de patru sute de ani. Unei republici îi trebuie arme. Atunci când nu le are ea trebuie să le închirieze din străinătate, ceea ce este foarte periculos pentru autoritatea publică; ele sunt foarte ușor de pervertit. Un cetățean puternic poate să pună repede mâna pe ele. Rămâne un câmp larg de utilizare, pentru că sunt folosite numai pentru oprimarea unor oameni dezarmați. De altfel, doi inamici sunt mai de temut decât unul singur. Și orice republică ce se folosește de trupe străine se teme atât de străinul pe care îl plătește, cât și de propriii cetățeni” [10 p.23]. În acest pasaj, N.Machiavelli reliefează modelele cunoscute ale republicilor antice, care ar trebui să fie drept exemplu pentru constituirea republicilor moderne; prevenind insistent despre pericolul atragerii trupelor străine în soluționarea problemelor interne, avertizând că acestea au cu totul alt scop decât apărarea integrității unui stat și a identității unui popor. Istoria, de altfel, nu oferă niciun răgaz țărilor care își lasă la o parte sentimentul de integritate și identitate în favoarea altor probleme.

Procesele civilizatorii contemporane readuc în discursul științific redimensionarea conceptului de identitate, inclusiv în contextul extinderii Comunității Europene. Unitatea europeană era proiectată ca comuniune economică, pornind de la ștergerea barierelor vamale. Comunitatea Economică Europeană, instituită în baza Tratatului de la Roma, cuprindea doar șase state. Între timp, Uniunea Sovietică s-a prăbușit, iar Tratatul de la Maastricht din 1992 a lansat în mod efectiv dimensiunea politică a Europei sub semnul căreia Comunitatea Economică Europeană, devenită Uniunea Europeană, care va însuma, după 1 ianuarie 2007, 27 de state. Faptul ca ideea europeană este o noțiune atât de complexă o dovedește adăugarea unei noi dimensiuni, mult mai profunde și de natură să-i definească identitatea: dimensiunea teologică, acest spectru identitar s-a resimțit atunci când în conținutul Preambulului la Tratat s-a adus în discuție moștenirea creștină a Europei.

Astfel, ideea identității europene va cunoaște o etapă interesantă din punctul de vedere al unei abordări științifice, politice, culturale, teologice etc. Utilizarea științifică a noțiunii de identitate europeană înregistrează progrese începând cu anii 2000; totodată, expresia continuă să ridice mai multe semne de întrebare. O mare parte a literaturii despre acest subiect tratează în general, în termeni istorici sau filosofici, valorile și

¹ Exemplul legii portarmă SUA garantată de Constituție, care în ultimul timp este tot mai mult readusă în discursul public din cauza multor tragedii care se întâmplă destul de frecvent în diferite state ale Americii.

² Despre aceasta este stipulat și în cel de al doilea amendament al Constituției SUA, care spune: „O miliție bine organizată fiind necesară securității unui stat liber, dreptul ca poporul să dețină și să poarte arme nu va fi încălcat”. Amendamentul II. [Dreptul de a deține și purta arme].

modul de viață comune Europei, fie ca și continent regroupând un ansamblu de state, fie ca o civilizație care o deosebesc de restul lumii, legitimând, într-o anumită măsură, procesul de integrare economică și politică. O altă parte a literaturii abordează identitatea europeană ca și proces psihosociologic sau sociopolitic de atașare a cetățenilor față de spațiul european și de comunitatea politică atinsă prin integrare. Sunt puse în discuție variate dimensiuni ale identității europene: de la cea culturală, politică până la cea construită juridic.

Identitatea europeană (ca și cetățenia, de altfel) nu poate fi fondată printr-o omogenizare care să anihileze diversitățile, fie acestea lingvistice, culturale sau juridice, la fel cum nu poate pretinde fundamentele unui trecut comun sau granițe geografice clar delimitate. În schimb, o identitate europeană emergentă are la bază conștiința împărtășită a apartenenței la un spațiu economic și politic definit de capitalism bunăstare socială, democrație, regulă de drept și drepturile omului. În același timp, studiile europene au cunoscut o turnură metodologică importantă: anii 2000 au fost caracterizați de o multiplicare a cercetărilor calitative pe tema atitudinilor privind integrarea europeană. Pe de altă parte, numeroase studii au arătat că identificarea de sine ca european provine direct din sentimentul apartenenței naționale. În acest sens vom susține teza care a atras puncte de vedere convergente: identitatea națională nu este contradictorie cu sentimentul de apartenență la Uniunea Europeană, ci dimpotrivă; tot ceea ce se poate observa analizând relația cu proiectul european se construiește în raport cu națiunea, fie prin „extensie” – sunt european fiindcă sunt francez, belgian, german etc., fie prin „compensație” – sunt european fiindcă nu mă simt spaniol sau britanic, dar aproape niciodată pe considerentul: nu mă simt european pentru că sunt foarte naționalist [11].

Modelul Europeanității: civic, etnic, multicultural etc. subliniază, totodată, importanța rolului pe care identitățile multiple – tradițional împărțite în trei categorii: regionale, naționale și europene – îl dețin în construirea Europei ca polis. Chiar dacă în forma sa actuală identitatea europeană nu trezește sentimente asemănătoare celor suscitade de identitatea națională, cu o încărcătură emoțională mult mai accentuată, afirmăm că nu este totuși dificil a găsi cauze și interese comune care să unească europenii și să-i îndemne spre o conștientizare a apartenenței la Uniunea Europeană [11]. La fel și ideea globalizării, în relație cu ideea de identitate, a generat reacții diferite atât la nivelul colectivităților restrânse, cât și la nivelul statelor naționale. Reacția ține de atitudine, una critică, a contestatarilor fenomenului globalizare, care este contrabalansată de atitudinea pozitivă a celor care recunosc validitatea și complementaritatea celor două procese. În acest sens, pe de o parte, se invocă faptul că istoria umanității este rezultatul extinderii progresului tehnic, a culturii și civilizației, rezultatul perfecționării universului informațional și al generalizării proceselor democratice, iar, pe de altă parte, se reiterează faptul că evoluția societății este produsul conservării, negocierii și afirmării identității, a ceea ce este particular și specific la nivel etnic sau național. În consecință, complementaritatea lor este dezirabilă și reală și se poate manifesta într-un cadru internațional firesc și neconflictual. Aceasta face posibilă interacțiunea dintre procese care antrenează mari suprastructuri economice, financiare, politice și fenomene sau evenimente tradiționale și culturale derulate într-un spațiu delimitat administrativ și într-un mediu spiritual specific. În alte condiții, atunci când contextul internațional este dezechilibrat și tensionat, exagerările globalismului alimentează ripostele violente ale apărătorilor identității, iar excesul de identitate antrenează solidarizări negative și periculoase de tip xenofob. Pentru a preveni situațiile cu adevărat riscante, trebuie făcuți mulți alți pași pentru a menține stabilitatea.

Problemă substanțială în ultimele decenii a secolului XX și la început de secol al XXI-lea, în parametrii mondializării, *identitatea* este concepută și ca un sistem autoreglator, care poate reacționa la diverse schimbări. În situația în care la persoanele care migrează dintr-un mediu cultural în altul sistemul identitar nu poate recunoaște pattern-uri culturale, familiare sau diversele reguli cu care era obișnuit. Aceste schimbări provoacă un dezechilibru atât pentru individ, cât și pentru societate. În acest context menționăm că schimbările produse în contemporaneitate au determinat o intensificare a diversității inclusiv prin redistribuirea rolurilor sociale atribuite în cadrul culturilor naționale și o dezechilibrare a ordinii sociale ierarhizate, au apărut modificări importante privind „idealul/ idealurile” pe care individul și-l/și le alege ca model. S-au multiplicat și extins tehnologiile informaționale, a luat amploare cultura „modernă” de consum și s-a produs un declin al sistemelor de semnificație și construcție identitară. Au apărut noi cerințe funcționale, se caută soluții, care condiționează crearea de noi paradigme. Însă, totdeauna este important de a conștientiza că schimbând perspectiva de abordare trebuie de prevăzut și consecințele, atât imediate, cât și pe termen lung.

Referințe:

1. KISSINGER, H. *Ordinea mondială. Reflecții asupra specificului națiunilor și a cursului istoriei*. București: RAO, 2015. 352 p.
2. <https://ruposters.ru/news/07-09-2017/pereimenovat-dalnij-vostok?>
3. ЯСПЕРС, К. *Смысл и назначение истории*. Москва, Мысль, 1991. 527 с.
4. Ibidem, p 37.
5. KISSINGER, H. *Ordinea mondială. Reflecții asupra specificului națiunilor și a cursului istoriei*. București: RAO, 2015. 352 p.
6. McLuhan, M. *Galaxia Guttenberg: omul și era tiparului*. București: Editura Politică, 1975. 453 p.
7. FUKUYAMA, F. *Marea Ruptură. Natura umană și refacerea ordinii sociale*. București: Humanitas, 2011.
8. HOBBS, Th. *Elementele dreptului natural și politic*. București: Humanitas, 2005. 300 p.
9. Ibidem, p.163.
10. MACHIAVELLI, N. *Arta războiului*. București: Antet, 1999. 192 p.
11. POP-IRINA, D. *Dimensiunile identității europene: Teza de doctor*. Cluj-Napoca, 2012.

Prezentat la 11.12.2017